ISNN 3030-3907

2026/4
VOLUME 9

DEVELOPMENT OF SCIENCE

ILMIY JURNAL

Development of science

Ilmiy jurnal

2026/4 VOLUME 8

ISSN 3030 -3907

Ilmiy jurnal OAK rayosatining 2024 yil 27 sentabrdagi 361-son qaroriga asosan 02.00.00 kimyo fanlari hamda 2025 yil 12 fevral 367- son qaroriga asosan 05.00.00 texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:
Temirov Alisher Hoshim o‘g‘li – texnika fanlari falsafa doktori (PhD),Dotsent.
TAHRIRIYAT KENGASH RAISI:
Fozilov Sadriddin Fayzullayevich – texnika fanlari doktori, professor
TAHRIRIYAT KENGASH A’ZOLARI

TEXNIKA FANLARI/ TECHNICAL SCIENCES/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Bozorov G‘ayrat Rashidovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Abdurahmonov Olim Rustamovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Adizov Bobur Zamirovich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, professor
Hayitov Ruslan Rustamjonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Jumayev Qayum Karimovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Berdiyev Dorob Murodovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor
Maxmudov Rafiq Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Tilloyev Lochin Ismatilloyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Raxmonov Qahramon Sanakulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Barakayev Nusratullo Rajabovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor.
Jo‘rayev Xayrullo Fayziyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Panoyev Erali Rajabboyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Ataullayev Sherzod Nabiullyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Malik Negmurodovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Axmedova Ozoda Bahronovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti.
Safarov Bahri Jumayevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Xaydarov Axtam Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Safarov Jasur Alijon o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Асадова Раъно Дилмуратовна
Тошкент Давлат техника университети доценти

KIMYO FANLARI/ CHEMICAL SCIENCES/ ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Axmedov Voxid Nizomovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Umarov Baqo Bafoyevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Kodirov Abduaxad Abduraximovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Qurbonov Mingniqul Jumagulovich
Qarshi davlat Universiteti, dotsent
Turemuratov Sharibay Naurizbaevich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi Bosh ilmiy kotibi, professor
Tursunov Kaxor Shonazarovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Do‘stov Hamro
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Panoyev Nodir Shavkatovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Olimov Bobur Bahodir o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Kasimov Sherzod Abduazimovich
Termiz Davlat Universiteti, professor.
Aliqulov Rustam Valiyevich
Termiz Davlat Universiteti, professor
Tropov Xamza Tursunovich
Samarqand Davlat Universiteti, professor

IQTISODIYOT FANLARI/ ECONOMICS/ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nizamov Aslitdin Badreddinovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Boboyev Akmal Choriyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Ergashxojayeva Shaxnoza Djasurovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Muxsinov Bekzod Toxirovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shakarov Qulmat Ashirovich
Renessans ta'lim universiteti,dotsent.
Jumaeva Zulfiya Qayumovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Norova Salomat Yusupovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Avezova Shaxnoza Maxmudjonovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Jalilov Jamshid G‘anijonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent
Xasanova Gulruh Djumanazarovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

PEDAGOGIKA FANLARI/ PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Siddiqova Sadoqat G‘afforovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Zoyirov Erkin Xalilovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, DSc, professor
Gaffarov Feruz Hasanovich
Puchon Universiteti, *professor*
Ruziyev Davron Yuldashevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Muradova Firuza Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Yunusova Gulandon Samiyevna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
To‘xtayeva Zebo Sharifovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Navro‘zova Gulchixra Nigmatovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Uzoqova Laylo Polvonovna
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.
To‘raqulova Marjona Qiyom qizi
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Muradova Zarina Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Sanjar Aslonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shodiyev Jahongir Jo‘raqulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent
Gaffarov Laziz Hasanovich
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.

Tahririyat a’zolarning to‘liq ro‘yxati jurnalning www.devos.uz saytida keltirilgan.

Tahririyat hay’ati a’zolarining tarkibini o‘zgartirish hamda qo‘shimcha kiritish yoki tahririyat a’zoligidan chiqarish bosh muharrir tomonidan amalga oshiriladi.

ISSN 3030-3907

Development of science ilmiy jurnali 2024 yil 15 aprel kuni №256445 sonli guvohnoma bilan Davlat ro‘yxatidan o‘tgan.

To‘plam elektron ko‘rinishda (pdf formatida) mualliflarga taqdim etiladi. To‘plamga kiritiladigan maqolalarning mazmuni, ulardagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligiga hamda har qanday fikr - mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’ul hisoblanadilar. Talablarga javob bermaydigan maqolalar to‘plamga kiritilmaydi. Tashkiliy qo‘mita maqola matnini qisqartirish, qisman tuzatish kiritish, seksiyalarga joylashtirish huquqiga ega.

ISSN 3030-3907

ULUG‘ VATAN URUSHI YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA BIBLIOGRAFIK FAOLIYAT: TARIXIY TAJRIBA VA AHAMIYATI

Matmuradova Malika Isayevna
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Kutubxona-axborot faoliyati” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: m_matmuradova@dsmi.uz
Grebenyuk Martin Valentinovich
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Kutubxona-axborot faoliyati” kafedrasi o‘qituvchisi, “O‘quv-uslubiy ta’minot” bo‘limi boshlig‘i
E-mail: martingrebenyuk@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Ulug‘ Vatan urushi yillarida O‘zbekistonda bibliografik faoliyatning rivojlanishi ko‘rib chiqiladi. Respublikaga sanoat korxonalari, ilmiy-tadqiqot muassasalari, o‘quv yurtlari va madaniyat tashkilotlarining evakuatsiya qilinishi, shuningdek, kutubxona xodimlarining front va tyl axborot ehtiyojlarini ta’minlashdagi hissasi yoritiladi. Alisher Navoiy nomidagi Respublika kutubxonasining faoliyatiga, bibliografik ko‘rsatkichlar, kartotekalar va ma’lumot materiallarini yaratishga, shuningdek, SSSRning yetuk bibliograflari O‘zbekistonda bibliografik ishning rivojlanishiga qo‘shgan hissasiga alohida e’tibor qaratiladi. Bibliografiyaning vatanparvarlik tarbiyasi vositasi va tarixiy xotirani saqlash vositasi sifatidagi ahamiyati ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: bibliografiya, bibliografik ko‘rsatkichlar, Ulug‘ Vatan urushi, axborot ta’minoti, kitob nashri, vatanparvarlik tarbiyasi, O‘zbekiston Respublikasi, Alisher Navoiy nomidagi kutubxona, evakuatsiya, tarixiy xotira.

Аннотация. В статье рассматривается развитие библиографической деятельности в Узбекистане в годы Великой Отечественной войны. Освещается эвакуация в республику промышленных предприятий, научно-исследовательских учреждений, учебных заведений и культурных организаций, а также вклад работников библиотечной сферы в обеспечение информационных потребностей фронта и тыла. Особое внимание уделяется деятельности Республиканской библиотеки имени Алишера Навои, созданию библиографических указателей, картотек и справочных материалов, а также участию видных библиографов СССР в развитии библиографической работы в Узбекистане. Подчёркивается значение библиографии как средства патриотического воспитания и сохранения исторической памяти.

Ключевые слова: библиография, библиографические указатели, Великая Отечественная война, информационное обеспечение, книгоиздание, патриотическое воспитание, Республика Узбекистан, библиотека имени Алишера Навои, эвакуация, историческая память.

ISSN 3030-3907

Abstract. This article explores the development of bibliographic activity in Uzbekistan during the years of the Great Patriotic War. It highlights the evacuation of industrial enterprises, research institutions, educational establishments, and cultural organizations to the republic, as well as the contribution of library workers in meeting the informational needs of both the front and the rear. Particular focus is given to the work of the Alisher Navoi Republican Library, the creation of bibliographic indexes, catalogs, and reference materials, and the involvement of prominent Soviet bibliographers in shaping bibliographic practices in Uzbekistan. The article emphasizes the role of bibliography as a tool for patriotic education and the preservation of historical memory.

Keywords: bibliography, bibliographic indexes, Great Patriotic War, information support, publishing, patriotic education, Republic of Uzbekistan, Alisher Navoi Library, evacuation, historical memory.

KIRISH.

Ulug‘ Vatan urushi (1941–1945-yillar) nafaqat harbiy, balki madaniy-ma’rifiy jabhada ham sinov davri bo‘ldi. Front orqasidagi mintaqalar – ayniqsa O‘zbekiston – sovet davlatining iqtisodiy, ilmiy va madaniy hayotini saqlab qolish va qayta qurishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Urush yillarida O‘zbekistonga sanoat korxonalari, ilmiy muassasalar, oliy o‘quv yurtlari va madaniyat tashkilotlari ko‘chirildi, ular qatorida yirik kutubxonalar ham bor edi.

Mazkur muammoning dolzarbligi bir necha omil bilan belgilanadi. Birinchidan, 2025-yilda Ulug‘ G‘alabaning 80 yilligi nishonlanmoqda, bu esa urush yillarida O‘zbekiston xalqining front va tyldagi hissasini qayta baholashni talab etadi. Ikkinchidan, zamonaviy axborot jamiyatida bibliografiyaning tarixiy xotirani saqlash va vatanparvarlik tarbiyasi vositasi sifatidagi roli yangicha ma’no kasb etadi. Uchinchidan, urush davri bibliografik merosi zamonaviy mintaqashunoslik, kutubxona-axborot tizimi va ilmiy kommunikatsiyaning ko‘plab amaliyotlari shakllanishiga asos bo‘lgan.

Ilmiy yangilik shundan iboratki, ushbu maqolada urush yillaridagi bibliografik faoliyat yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqiladi – mahalliy va evakuatsiya qilingan bibliograflarning hamkorligi, Alisher Navoiy nomidagi Respublika kutubxonasi faoliyati, hamda bibliografik mahsulotlarning tipologiyasi va mazmuni jihatidan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – Ulug‘ Vatan urushi yillarida O‘zbekistondagi bibliografik faoliyatning asosiy yo‘nalishlari, shakllari va ahamiyatini aniqlashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Urush yillaridagi O‘zbekiston kutubxona va bibliografiya faoliyatini o‘rganish bo‘yicha bir qator muhim tadqiqotlar mavjud. Bu ishlarni shartli ravishda

ISSN 3030-3907

uch yo‘nalishga ajratish mumkin: umumtarixiy, kutubxonashunoslik va shaxsiy-biografik.

Birinchi yo‘nalishga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning nutqlari va ishlari kiradi, ularda urush yillarida o‘zbek xalqining hissasi ko‘p qirrali tarzda yoritiladi [1; 2]. Bu manbalar tadqiqotga konseptual asos beradi va mavzuning davlat siyosati darajasidagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Ikkinchi yo‘nalish kutubxonashunoslikka oid tadqiqotlardan iborat. M. Kimning “O‘zbekiston kutubxonalari tarixida Ikkinchi jahon urushi” maqolasi urush yillari kutubxona tizimining umumiy manzarasini beradi [3]. I. Maminovaning tadqiqoti esa O‘zbekiston Milliy kutubxonasining urush davridagi faoliyatiga bag‘ishlangan va birlamchi hujjatlarga asoslangan [4]. M.M. Turopovning “O‘zbekistonda bibliografik ishning rivojlanishi (1852–1970)” monografiyasi bibliografiya tarixini yaxlit tahlil qiluvchi asosiy manba hisoblanadi [5].

Uchinchi yo‘nalish – urush davri voqealarini jamiyat va shaxs darajasida ochib beruvchi tadqiqotlar. R. Shamsutdinovning ishi (“O‘zbekiston xalqining buyuk g‘alabaga qo‘shgan hissasiga doir”) xalqning jasorati va front orqasidagi mehnatini keng arxiv materiallari asosida yoritadi [6].

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, urush yillaridagi bibliografik faoliyat alohida tadqiqot mavzusi sifatida hali yetarli darajada o‘rganilmagan. Ko‘pchilik ishlar umumiy kutubxona tarixi doirasida yoritiladi, bibliografik ishning o‘ziga xos mexanizmlari va natijalari esa chetda qolib ketadi. Bu holat mazkur tadqiqotning dolzarbligini yanada kuchaytiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Tadqiqot tarixiy-bibliografik yondashuvga asoslangan bo‘lib, unda bir necha ilmiy metodlar birgalikda qo‘llanilgan.

Tarixiy metod urush yillaridagi bibliografik faoliyatni aniq tarixiy sharoit – front orqasiga evakuatsiya, kadr va moliyaviy resurslarning qisqarishi, axborotga bo‘lgan talabning o‘sishi kontekstida o‘rganish imkonini berdi. Bu yondashuv bibliografik mahsulotlarni yaratish sabablari va ularning jamiyat hayotidagi o‘rnini tushunishga yordam berdi.

Manbashunoslik tahlili birlamchi manbalar – Prezident nutqlari, davr matbuoti (“Правда Востока”, “Qizil O‘zbekiston”), ilmiy monografiyalar va bibliografik ko‘rsatkichlarning o‘zini o‘rganishga qaratildi. Ma’lumotlarning ishonchliligini oshirish maqsadida bir nechta mustaqil manbalar taqqoslandi.

Kontent-tahlil metodi urush yillari yaratilgan bibliografik mahsulotlarning mavzuviy tarkibini, tipologik xususiyatlarini va yo‘naltirilganligini aniqlash uchun

ISSN 3030-3907

qo‘llanildi. Xususan, N.N. Benediktova, I.Z. Sultonova, M. Sokurova, Yu.V. Gens tomonidan tuzilgan ko‘rsatkichlar tarkibi va maqsadi jihatidan tahlil qilindi.

Sinxron-diaxron tahlil urush yillaridagi bibliografik faoliyatni urushdan oldingi va keyingi davrlar bilan solishtirish, shuningdek, O‘zbekistonda ishlagan mahalliy va evakuatsiya qilingan bibliograflar yondashuvlarini qiyoslash imkonini berdi.

Biografik metod orqali Ulug‘ Vatan urushi yillarida O‘zbekistonda bibliografik ishning shakllanishida muhim rol o‘ynagan mutaxassislar – Ye.K. Betger, A.I. Ageyev, K.R. Simon, L.T. Trofimov, M. Sokurovalarning faoliyati yoritildi.

Tadqiqot baholashning quyidagi mezonlariga tayanadi: bibliografik mahsulotlarning miqyosi va muntazamligi; ularning ilmiy va madaniy qiymati; ijtimoiy funksiyasi (front va tylni axborot bilan ta’minlash, vatanparvarlik tarbiyasi); urushdan keyingi davrda bibliografik amaliyotning rivojlanishiga ta’siri.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Ulug‘ Vatan urushi yillarida Toshkentga SSSRning yevropa qismidan ko‘plab sanoat korxonalari va muassasalar, shuningdek, minglab odamlar evakuatsiya qilindi. Dushman eng muhim sanoat ob’ektlarini sharqiy mintaqalarga ko‘chirishga majbur qildi. Frontga yaqin hududlardan ishlab chiqarish quvvatlarining keng ko‘lamli ko‘chirilishi boshlandi. O‘zbekistonga 100 dan ortiq korxona evakuatsiya qilindi. Ularni ishga tushirish o‘zbek xalqidan katta mehnat talab qildi. Shundan 55 ta korxona Toshkent shahri va Toshkent viloyatida, 14 ta zavod – Samarqand viloyatida, 22 ta korxona – Farg‘ona vodiysida va 2 tasi – Buxoro viloyatida joylashtirildi. Evakuatsiya qilingan korxonalarni ishga tushirish qisqa muddatda amalga oshirildi. Keltirilgan uskunalar asosida 47 ta yangi ishlab chiqarish tashkil etildi, shuningdek, bir qator mahalliy sanoat korxonalarining quvvati sezilarli darajada oshirildi.

Urush yillarida respublikaga o‘quv va ilmiy-tadqiqot muassasalari ham ko‘chirildi. 1941-yil noyabriga kelib O‘zbekistonda 22 ta ilmiy-tadqiqot instituti, 16 ta oliy o‘quv yurti va 2 ta kutubxona joylashtirilgan bo‘lib, ular Belarusiya, Ukraina va Rossiyadan evakuatsiya qilingan edi.

2020-yil 9-mayda Ulug‘ G‘alabaning 75 yilligi va Xotira va qadrlash kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimda Prezident Sh. Mirziyoyev Ikkinchi jahon urushida qariyb 1 million 951 mingga yaqin o‘zbekistonlik ishtirok etgani, shulardan 538 mingdan ortig‘i halok bo‘lgani va 158 mingdan ortig‘i bedarak yo‘qolgan deb hisoblanishini e’lon qildi [1]. Bu ma’lumotlar O‘zbekistonning har uchinchi fuqarosi qo‘liga qurol olib, fashizmga qarshi kurashga, o‘z yurtida va butun dunyoda tinchlik o‘rnatilishiga hissa qo‘shganligidan dalolat beradi.

ISSN 3030-3907

Prezident ta’kidlaganidek, urushdan qaytmaganlar ortida ularning motamsara onalari, turmush o‘rtog‘idan ajragan xotinlari va yosh yoshida yetim qolgan farzandlarining og‘ir alami turibdi. Olovli urush yillarida butun O‘zbekiston xalqi “Hamma narsa front uchun! Hamma narsa g‘alaba uchun!” degan shiorlarga ishonch bilan yashadi. Bizning mamlakatimiz ishonchli front orqasi ta’minot markaziga aylandi. O‘zbekiston xalqi frontga katta miqdorda qurol-yarog‘, oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechak, dori-darmon va boshqa zarur resurslarni yetkazib berdi. Ko‘p millatli aholining fidokorona mehnati tufayli respublika hududida deyarli 300 ta korxonada harbiy mahsulot ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yildi. O‘sha davrda O‘zbekistonga frontga yaqin hududlardan 151 ta zavod evakuatsiya qilindi va ular qisqa muddatda ishga tushirildi. Minglab urush qatnashchilari mamlakatimizda tashkil etilgan harbiy gospitallarda davolandi va sog‘ayib chiqdi [2].

Yangi aniqlangan ma’lumotlarga ko‘ra, urush qamrab olgan hududlardan O‘zbekistonga qariyb 1 million 500 ming kishi, jumladan 250 mingdan ortiq bola evakuatsiya qilingan. Xalqimiz bu odamlarga chin yurakdan g‘amxo‘rlik qildi, hatto oxirgi burda nonini ham ular bilan bo‘lishdi va shu tariqa insonparvarlikning yuksak fazilatlarini namoyon etdi.

Ulug‘ Vatan urushi yillarida Sovet Ittifoqining ko‘p millionli butun xalqi Vatanni himoya qilish uchun kurashdi. O‘zbekiston mehnatkashlari mamlakatimizning boshqa xalqlari qatorida Vatan erkini, sha’ni va mustaqilligini himoya qildi. O‘zbek xalqining qahramonligi matbuotda keng yoritilib, xususan, “Pravda Vostoka” gazetasida o‘zbek askarlarining jasorati va front orqasidagilarning vatanparvarligi muntazam ravishda yoritib borildi. Respublika kutubxonalari sovet xalqining qahramonligi haqidagi adabiyotlarga bag‘ishlangan bibliografik ko‘rsatkichlar, ro‘yxatlar va kartotekalar yaratdi.

Urush yillari qiyinchiliklariga qaramay, O‘zbekistonda bibliografik faoliyat to‘xtab qolmadi, balki izchil rivojlanishda davom etdi. Kutubxona xodimlari muhim davlat vazifalarini bajardilar – sanoat va qishloq xo‘jaligi xodimlarining, ham frontdagi, ham tyldagi axborot ehtiyojlarini ta’minladilar. Ulug‘ Vatan urushi yillarida o‘zbekistonliklarning jang maydonlaridagi va mehnat frontidagi qahramonligi respublika matbuoti va mahalliy nashriyotlarda chiqarilgan kitoblarda keng yoritildi. Respublika kutubxonalari xalqimiz qahramonligini aks ettiruvchi adabiyotlarning bibliografik ko‘rsatkichlari, ro‘yxatlari va kartotekalarini muntazam ravishda tuzib turdi. Urush yillarida kutubxonalarning shtat tarkibi va moliyaviy resurslari qisqargan bo‘lsa-da, respublika kutubxonalarida bibliografik faoliyat to‘xtamadi, aksincha – rivojlanishda davom etdi [3; 4].

ISSN 3030-3907

Urushdan oldingi yillar singari, urush davrida ham Alisher Navoiy nomidagi Respublika kutubxonasi bibliografik ishning asosiy markazi bo‘lib qoldi. Urush yillarida kutubxonaning faoliyati, xususan ilmiy-axborot bibliografiyasi sohasidagi ishi, O‘zbekistonga mamlakatning turli shaharlaridan ko‘chirilgan turli korxonalar, o‘quv yurtlari, ilmiy-tadqiqot institutlari va madaniy-ma’rifiy muassasalardan keladigan so‘rovlarni iloji boricha to‘liqroq qondirishga qaratilgan edi. Bu davrda sotsialistik qurilish, fan va madaniyat masalalariga bag‘ishlangan ilmiy-axborot xarakteridagi bir qator bibliografik asarlar yaratildi.

Urushning dastlabki kunlaridan respublika kutubxonalarida “Sovet xalqining Ulug‘ Vatan urushi” nomli kartoteka bilan bir qatorda bibliograf N.N. Benediktova “Pravda Vostoka” gazetasi materiallari asosida “O‘zbekiston Ulug‘ Vatan urushi yillarida” nomli kartotekani tuzdi. Bu kartoteka keyinchalik shu mualif tomonidan tuzilgan nomdosh bibliografik ko‘rsatkich uchun asos bo‘ldi.

Ko‘rsatkichga gazeta materiallaridan tashqari urush yillarida respublikada nashr etilgan ayrim kitoblar va “Pravda” gazetasidan tanlab olingan maqolalar ham kiritildi. Ko‘rsatkich partiya va hukumat qarorlarini, o‘zbekistonliklarning frontdagi qahramonligi haqidagi barcha ma’lumotlarni, shuningdek xalqning mehnat va jangovar jasoratlarini aks ettiruvchi badiiy adabiyot asarlarini qamrab oldi. Unda “Askar o‘zbeklar”, “O‘zbeklar orasidan Sovet Ittifoqi Qahramonlari” kabi bo‘limlar mavjud edi, har bir manbaga annotatsiyalar ilova qilingan, bo‘lim va ruknlarga qulay epigraflar tanlangan edi.

Kutubxona xodimi I.Z. Sultonova o‘zbek tilidagi manbalar asosida o‘zbek tilida yozilgan “O‘zbekiston SSR Ulug‘ Vatan urushi yillarida” nomli ko‘rsatkichni tuzdi. Ko‘rsatkichga respublikaning “Qizil O‘zbekiston” gazetasida chop etilgan o‘zbek tilidagi va tarjima qilingan maqolalar, shuningdek, respublikaning urushdagi ishtirokiga bag‘ishlangan kitob va risolalar kiritildi.

Urush yillarida O‘zbekiston bibliografiyasining rivojlanishiga Toshkentga evakuatsiya qilingan taniqli bibliograflar, jumladan, professor L.T. Trofimov (SSSR Fanlar akademiyasining Bosh kutubxonasi), K.R. Simon (Moskva kutubxona instituti), M. Sokurova (M.Ye. Saltikov-Shchedrin nomidagi Leningrad Xalq kutubxonasi) va boshqalar katta hissa qo‘shdilar.

Bu olimlarning tashabbusi bilan va o‘zbek bibliograflari Ye.K. Betger hamda A.I. Ageyev ishtirokida 1942-yil noyabrida bo‘lib o‘tgan yig‘ilishda O‘rta Osiyoning yig‘ma retrospektiv ilmiy-axborot bibliografiyasini yaratish to‘g‘risida qaror qabul qilindi.

Ulug‘ Vatan urushi yillarida mashhur bibliograflar nafaqat O‘zbekistonda bibliografik faoliyatning rivojlanishiga hissa qo‘shdilar, balki bibliografik ko‘rsatkichlarni tuzish ustida bevosita ishladilar. Shunday qilib, M. Sokurova

ISSN 3030-3907

bevosita rahbarligida “SSSRda paxtachilik bo‘yicha adabiyotlar ko‘rsatkichi (1938–1945 yillar)” va “SoyuzNIXIning 1929–1944 yillardagi nashrlari ko‘rsatkichi” tayyorlandi, ular institutning rus, o‘zbek va boshqa tillardagi nashrlarining to‘liq ro‘yxatini o‘z ichiga oldi.

Pribaltikadan kelgan bibliograf Yu.V. Gens tomonidan tuzilgan “Sovet O‘zbekistonining tasviriy san’ati va xalq ijodiyoti tarixi bo‘yicha materiallar” to‘rt jildli ko‘rsatkich katta ilmiy ahamiyatga ega asar hisoblanadi. Bu nashrda 1918-yildan 1943-yilgacha matbuotda chop etilgan materiallarning barcha turlari aks ettirilgan.

Birinchi jild O‘zbekiston san’ati va xalq ijodiyoti solnomasidan iborat bo‘lib, 1918–1943-yillar davomida O‘zbekistondagi tasviriy san’at va xalq ijodiyoti masalalariga bag‘ishlangan maqola va xabarlarning xronologik ro‘yxatini o‘z ichiga oladi. Materiallarning xronologik ketma-ketlikda joylashtirilganligi tufayli bu jild O‘zbekiston va O‘rta Osiyo san’at tarixini o‘rganishni sezilarli darajada osonlashtiradi. Yordamchi ko‘rsatkichlar (nomma-nom, geografik va mavzuviy) jildda taqdim etilgan adabiyotlar bilan ishlashni qulaylashtiradi.

Ikkinchi jild ikki bo‘limdan iborat – “O‘zbekiston madaniyati tarixi” va “O‘zbekistonning zamonaviy tasviriy san’ati bibliografiyasi”, ularning har biri mustaqil ko‘rsatkich sifatida rasmiylashtirilgan. Birinchi bo‘limda maqolalarning xronologik ro‘yxati berilgan bo‘lib, materiallar alifbo tartibida joylashtirilgan. Boshqa jildlardagi kabi, davriy matbuot materiallari bilan bir qatorda ko‘rsatkichga alohida qimmatga ega manbalar – arxiv hujjatlari, ilmiy-tadqiqot muassasalarining ishlari, shuningdek, Toshkent muzeylarida saqlanayotgan asarlar kiritilgan.

Uchinchi jild ham ikki qismdan iborat: birinchisi – “Xalq ijodiyoti”, ikkinchisi – “Sovet O‘zbekistonining xalq ustalari lug‘ati uchun materiallar”. Birinchi qism kitoblar, jurnal va gazeta maqolalari, shuningdek qo‘lyozmalarni o‘z ichiga oladi. Ikkinchi qismda xalq ustalari lug‘atini tuzish uchun materiallar mavjud bo‘lib, unda O‘zbekistonning inqilobgacha bo‘lgan va sovet davridagi xalq amaliy san’ati vakillari haqidagi manbalar qayd etilgan. Ko‘rsatkichda ilmiy-tadqiqot xarakteridagi qo‘lyozmalar alohida o‘rin egallaydi, ular urush sharoitlari tufayli bosmadan chiqmay qolgan.

Nihoyat, to‘rtinchi jild O‘zbekiston SSR sovet rassomlari, haykaltaroshlari, arxitektorlari va san’atshunoslarining lug‘ati uchun materiallarni – qisqa bibliografik ma’lumotlarni, bibliografiyani, adabiyotlar ro‘yxatini (ko‘rgazma kataloglari bo‘yicha), reproduksiya va tasvirlar ro‘yxatini (muzey fondlari bo‘yicha) o‘z ichiga oladi. Toshkentda yashagan rassomlar haqida batafsilroq ma’lumotlar berilgan, chunki Yu.V. Gens respublika poytaxtida mavjud fondlardan to‘liq foydalana olgan.

ISSN 3030-3907

Ulug‘ Vatan urushi yillarida boshqa xalq vakillari qatori o‘zbek o‘quvchilari ham harbiy bilimlarga katta qiziqish ko‘rsatdilar. Bundan tashqari, bu davrda SSSR xalqlarining barcha tillarida, jumladan o‘zbek tilida ham harbiy mavzudagi sezilarli miqdordagi adabiyot nashr etildi.

1942–1945-yillarda SSSR Fanlar akademiyasining Ijtimoiy fanlar bo‘limi kutubxonasining Toshkent filiali byulleten shaklida Ulug‘ Vatan urushi yillarida O‘zbekiston, Turkmaniston, Tojikiston va Qirg‘izistonda chop etilgan materiallar bibliografiyasini nashr etdi. Byulletenda “O‘rta Osiyo xalqlari Qizil Armiya safida”, “Sanoat va transportning urush ehtiyojlariga xizmat qilishi” kabi maxsus mavzuli ruknlar ajratilgan edi.

Urush davrining bibliografik ko‘rsatkichlari orasida A.I. Ageyev muharrirligi ostida nashr etilgan, SSSRning eng yirik milliy teatrlaridan biri – Lenin ordeni bilan taqdirlangan Hamza nomidagi O‘zbek davlat akademik drama teatrining 25 yillik yubileyiga bag‘ishlangan qo‘llanma alohida eslatishga loyiqdir. Mazkur nashr teatr tashkil etilganligidan buyon 25 yil davomida mahalliy o‘zbek jurnal va gazetalarida chop etilgan maqola va xabarlarni qamrab olgan. Barcha tavsiflar rus tilida batafsil annotatsiyalar bilan ta’minlangan bo‘lib, bu qo‘llanmadan turli-tuman o‘quvchilar doirasi keng foydalanish imkoniyatini yaratar edi.

Urush yillarida rus va o‘zbek tillarida qariyb 30 ga yaqin tavsiyaviy ro‘yxat tuzildi. Bu ro‘yxatlar muhim sanalar, xalqaro voqealar munosabati bilan tayyorlandi va respublikaning ijtimoiy-siyosiy hayotini aks ettirdi, bunda harbiy-vatanparvarlik adabiyotini tashviq qilish va ommalashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratildi.

Urush yillarida O‘zbekiston kutubxonalarining ma’lumot-bibliografik faoliyati bir qator yangi xususiyat va jihatlarga ega bo‘ldi. O‘zbekiston va umuman O‘rta Osiyo respublikalari haqidagi materiallarni qamrab oluvchi yig‘ma kartotekalarni, shuningdek, O‘rta Osiyo xalqlari tillaridagi jurnal va gazeta maqolalari kartotekalarini yaratish ishi urush yillarida ham davom etdi. Ikkala kartotekadan o‘quvchilar foydalanishgan va ularga talab juda yuqori bo‘lgan. Evakuatsiya davrida Toshkentda ishlagan SSSR Fanlar akademiyasining Ijtimoiy fanlar bo‘limi kutubxonasi xodimlari bu kartotekalar bilan tanishdilar, ularni yuqori baholadilar va ulardan nusxa olish to‘g‘risida qaror qabul qildilar. Mavjud 70 000 jilddan 30 000 tasidan nusxa ko‘chirildi [5]. Ulug‘ Vatan urushi yillarida ma’lumot-bibliografik faoliyatni O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasining kutubxonasi, Toshkent davlat universiteti kutubxonasi, O‘zbekiston SSR Ilmiy-tibbiyot kutubxonasi va SoyuzNIXI kutubxonasi davom ettirdi. Ayni shu davrda, Respublika kutubxonasining butun tarixida birinchi marta, Ulug‘ Oktabr

ISSN 3030-3907

sotsialistik inqilobining 25 yilligi sharafiga ilmiy sessiya o‘tkazildi. Unda kutubxonashunoslik va bibliografiya masalalari bo‘yicha ma’ruzalar bilan yirik mutaxassislar – K.R. Simon, professor L.V. Trofimov va Ye.K. Betger chiqish qildilar. Bundan tashqari, 1944–1945-yillarda ham bibliografiya masalalariga bag‘ishlangan yana ikkita ilmiy sessiya o‘tkazildi.

1943-yil fevralida O‘zbekiston SSR Vazirlar Sovetiga yo‘llangan xatlarda o‘sha vaqtda Toshkentda yashagan va kutubxona bilan yaqindan hamkorlik qilgan SSSR Fanlar akademiyasining akademiklari va muxbir a’zolari – V.V. Struve, V.M. Jirmunskiy, Ye.A. Kosminskiy, A.Yu. Yakubovskiy, B.D. Grekov, S.V. Baxrushin va boshqalar barcha qiyinchiliklarga qaramay O‘zbekistonda bibliografik ishga katta e’tibor qaratilayotganini qayd etdilar.

Shunday qilib, urush yillarida O‘zbekiston kutubxonalarining ma’lumot-bibliografik faoliyatining har tomonlama rivojlanishi ularning nafaqat yirik universal kutubxonalar, balki respublikaning yetakchi bibliografik muassasalari sifatida shakllanishiga ko‘maklashdi. Amalga oshirilgan ish har tomonlama e’tirof etishga va yuqori bahoga loyiqdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

O‘tkazilgan tadqiqot Ulug‘ Vatan urushi yillarida O‘zbekistondagi bibliografik faoliyat nafaqat saqlanib qolgan, balki tub o‘zgarishlarga uchragan va yangi sifat darajasiga ko‘tarilgan yaxlit tizimli hodisa bo‘lganligini ko‘rsatdi. Urush qiyinchiliklari – shtat va moliyaning qisqarishi, evakuatsiya bilan bog‘liq yuk – bibliografik ishni to‘xtata olmadi, aksincha, uning ijtimoiy rolini kuchaytirdi. Birinchidan, Alisher Navoiy nomidagi Respublika kutubxonasi urush yillarida O‘zbekistonda bibliografik faoliyatning markaziy muassasasi sifatida shakllandi. Bu yerda yirik kutubxona-axborot loyihalari – N.N. Benediktovaning “O‘zbekiston Ulug‘ Vatan urushi yillarida” ko‘rsatkichi, I.Z. Sultonovaning o‘zbek tilidagi ko‘rsatkichi, Yu.V. Gensning san’at bo‘yicha to‘rt jildli ko‘rsatkichi amalga oshirildi. Ikkinchidan, urush yillari mahalliy va evakuatsiya qilingan mutaxassislarning – Ye.K. Betger, A.I. Ageyev, K.R. Simon, L.T. Trofimov, M. Sokurova va boshqalarning unikal kasbiy hamkorligi davri bo‘ldi. Bu hamkorlik O‘rta Osiyo bibliografiyasining umumiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan ilmiy maktab va metodik an’analarning shakllanishiga olib keldi. Uchinchidan, urush davri bibliografik mahsulotlari qator vazifalarni bajardi: axborot-ma’lumot berish (frontda va front orqasidagi mutaxassislar so‘rovlarini qondirish), ilmiy (sovet fani va madaniyati tarixi bo‘yicha materiallarni tizimlashtirish), madaniy-ma’rifiy va vatanparvarlik-tarbiyaviy. Bibliografiya keng tarixiy xotirani shakllantirish vositasiga aylandi.

Taklif va istiqbolli yo‘nalishlar:

ISSN 3030-3907

– O‘zbekiston kutubxonalarining urush yillaridagi bibliografik merosini to‘liq hajmda raqamlashtirish va UzNEL milliy platformasida joylashtirish maqsadga muvofiq, bu esa merosni nafaqat tadqiqotchilar, balki keng jamoatchilik uchun ham ochiq qiladi;

– Toshkentda ishlagan mahalliy va evakuatsiya qilingan bibliograflarning biografik lug‘atini – shaxslar, bilan bog‘liq nashrlar, arxiv hujjatlari tavsifi bilan tuzish zarur;

– Oliy o‘quv yurtlarining kutubxona-axborot ta’lim dasturlarida urush yillari bibliografik amaliyotiga bag‘ishlangan alohida kurs yoki modulni kiritish tavsiya etiladi, bu kasbiy vorislikni mustahkamlashga yordam beradi;

– Ulug‘ G‘alabaning 80 yilligi munosabati bilan ushbu tadqiqot materiallari asosida ko‘rgazma, tematik ko‘rsatkich va elektron resurs tayyorlash maqsadga muvofiq, bu bibliografiyaning vatanparvarlik tarbiyasi vositasi sifatidagi rolini mustahkamlaydi. Umuman olganda, urush yillarida O‘zbekiston bibliograflari tajribasi yo‘qolmagan – u zamonaviy kutubxona-axborot faoliyatining uslubiy va axloqiy asosi bo‘lib xizmat qilmoqda, professional jamoatchilik uchun qarama-qarshilik, fidokorlik va ilmiy uyg‘unlikning yuksak namunasi bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ajdodlarimizning mislsiz jasorati yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi : O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning buyuk G‘alabaning 75 yilligi hamda Xotira va Qadrlash kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi // Xalq so‘zi. – 2020. – 10 may.
2. Mirziyoyev, Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari / Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent : O‘zbekiston, 2020. – 456 b.
3. Ким, Марина. Вторая мировая война в истории библиотек Узбекистана / Марина Ким // INFOLIB. – 2020. – №1. – С. 58-62.
4. Маминова, И. Национальная библиотека Узбекистана в годы Великой Отечественной войны / И.Маминова // Библиотеки в контексте истории: материалы 6-й Междунар. науч. конф., Москва, 4-5 окт. 2005 г. – Москва: Пашков дом, 2005. – С. 117-129.
5. Турапов, М.М. Развитие библиографического дела в Узбекистане (1852–1970 гг.) : монография / М.М. Турапов.–Ташкент : Фан, 1983. –129 с.
6. Shamsutdinov, R. O‘zbekiston xalqining buyuk g‘alabaga qo‘shgan hissasiga doir : (1941–1945 yillar) / R. Shamsutdinov ; O‘zbekiston Resp. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Bobur nomidagi Andijon davlat un-ti, Qatag‘on qurbonlari xotirasi muzeyi. – Toshkent : Akademnashr, 2020. – 448 b.

ISSN 3030-3907